

БУЗДУГАН Я. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, докторант
(Науково-дослідний інститут фінансового права)

УДК 351.85 (477)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»: ПРАВОВИЙ ТА ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТИ

Зміст даної статті розкриває сутність поняття «благодійна діяльність», її світоглядні засади, висвітлює думки науковців щодо цього суспільного явища. У статті подано авторське визначення «благодійна діяльність». Доведено, що поняттєвий зміст благодійної діяльності значно ширший, ніж просто надання допомоги.

Ключові слова: благодійність, благодійна діяльність, благодійна допомога, правові поняття.

Содержание данной статьи раскрывает сущность понятия «благотворительная деятельность», ее мировоззренческие основы, освещает мнения ученых относительно этого общественного явления. В статье представлено авторское определение «благотворительная деятельность». Доказано, что понятие благотворительной деятельности значительно шире, чем просто предоставление помощи.

Ключевые слова: благотворительность, благотворительная деятельность, благотворительная помощь, правовые понятия.

Content of this article reveals the essence of the concept of «philanthropy», its ideological principles, highlights the views of scientists on this social phenomenon. The article describes the author's definition of «philanthropy». We prove that the concept of charitable activities is much broader than just assistance.

Key words: charity, philanthropy, charity, legal concepts.

Вступ. Бажаною, а на деяких етапах розвитку навіть необхідною формою відносин людей, зацікавлених у впорядкованості інтересів та можливості впливати на розв'язання проблем суспільства й, зокрема конкретної особи, постає благодійність. Тому перед наукою стоїть завдання не лише розібратися з усіма правовідносинами, пов'язаними з благодійною діяльністю, а й показати широкий спектр напрямів її можливого застосування, ширше розкрити зміст поняття «благодійна діяльність».

Питання походження благодійності, її значення за різних історичних епох та систем суспільних відносин, еволюція благодійної діяльності та її форм, співвідношення понять «благодійність», «благодійництво», «благодійна діяльність» і «меценатство» досі залишаються дискусійними. У наукових колах не дійшли єдиної або визнаної більшістю думки щодо цієї наукової й суспільної проблеми. Наприклад, учений-історик Ф. Ступак вважає, що благодійна діяльність є, з одного боку, формою суспільних відносин у межах громадянського суспільства, а з другого – соціокультурним феноменом свого часу. Благодійність як соціальний феномен, що має багатовікову історію, можна впевнено, на думку вченого, вважати елементом культури, який вказує на одну з особливостей способу життя, властивих суспільству протягом його розвитку. У всі часи і в усіх народів більше чи менше визнавався

обов'язок надавати допомогу незаможним і слабким. Благодійність, у звичайному розумінні цього слова, з'являється в Європі разом з утвердженням християнства. За Євангелієм від Матвія, будуть допущені в Царство боже і матимуть вічне життя ті, хто були милосердними: давали їжу голодним, притулок – подорожнім, одяг – роздягнутим, відвідували хворих, пом'якшували долю ув'язнених. Основною заповіддю стала любов до ближнього: «...полюби ближнього свого, як самого себе...». З часом благодійна діяльність християнина набуває різних форм. Вона не обмежується лише підтримкою всередині християнської общини, а має своє продовження в соціумі, куди переносяться принципи, світобачення, цінності й нормативна поведінка по відношенню до інших членів спільноти [13, с. 17].

Постановка завдання. Метою статті виступає необхідність розкриття сутності та змісту благодійної діяльності як правового та суспільного явища.

Результати дослідження. Прояви благодійності в Україні існували здавна, поступово переростаючи в сталі традиції, що жили століттями й переходили з покоління в покоління як найкращі здобутки людства. Історія українського народу свідчить про факти милосердя й благодійності, як прояви високих моральних якостей та етичних норм, котрі характеризують суспільні пріоритети.

Поняття «благодійність» увійшло в суспільну свідомість як гуманістичний поклик людини надавати допомогу нужденним незалежно від національної, расової, соціальної, релігійної належності. Практика добродійної допомоги та новітні дослідження суспільних наук засвідчили, що моральні підстави благодійності не суперечать релігійним канонам жодної з трьох світових релігій. А християнство розглядають як ідейне джерело благодійності [12, с. 47].

На жаль, зазначена проблематика в Україні тривалий період замовчувалася, а саму благодійність розглядали тенденційно й упереджено. Але останнім часом розвиток благодійного руху та благодійна діяльність українців привертають дедалі більшу увагу науковців, оскільки благодійність залишається важливим аспектом життя країни й відносин між державою та громадянським суспільством. Нині така діяльність набуває дедалі більшого значення в розв'язанні гострих соціальних проблем.

У поняття «благодійна діяльність» сучасне суспільство вкладає широкий зміст – від звичайної матеріальної допомоги окремій особі до фінансового забезпечення соціально-культурної сфери й задоволення суспільного інтересу загалом.

Саме понятійний характер мислення ставить пізнання на вищу абстрактно-теоретичну сходинку. Наука відображає свій об'єкт ідеально, абстрактно в поняттях і категоріях. Без них неможлива розробка теорії. Рівень розвитку правової теорії, знання, що нею виражаються, виявляється як багатство її понятійного арсеналу, розвиненість її категорійного апарату. У спектрі аналізу варто зазначити, що понятійно – категорійний апарат – це сукупність засобів, які виражають предмети і явища правової дійсності, способи передачі правової інформації.

Правові поняття – це результат форми мислення, тобто логічні узагальнення, що відображають найсуттєвіші властивості, ознаки, а також зв'язки та відносини однорідних і складних явищ та процесів правової діяльності. Саме з поняття розпочинається буття будь-якої правової норми, яка у своїй цілісності є певним понятійним інтегралом. Ще Готфрід Вільгельм Лейбніц стверджував, що математики рахують цифрами, а юристи оперують поняттями [9, с. 14].

Справді, поняття – це основний засіб узагальнення в праві, вияв переходу від казуїстичного до абстрактного регулювання відносин. Поняття забезпечують однакове розуміння права, надають йому цілісності й послідовності. Крім цього, утворення і відокремлення понять в окремих самостійних приписах спрощують нормативні акти, звільняють їх від суперечностей, роблять їх лаконічними за змістом, полегшують практичне застосування права [7, с. 42].

Визначити поняття – означає розкрити суттєві ознаки його змісту. Але, зважаючи на те, що ознаки поняття – це відображення властивостей реальних предметів, явищ

матеріального й духовного світу, можна стверджувати, що визначення – виокремлення суттєвих ознак самого предмета, логічне зіставлення поняття з об'єктивною дійсністю. Власне, щоб визначити поняття предмета, слід докладно вивчити його самого, порівнявши з іншими предметами. Визначення є підсумком складного пізнавального процесу, воно деякою мірою завершує формування поняття. Проте зміст понять не є сталим і незмінним, відповідно, не існує цілком установлених визначень. Їх уточнення зумовлене, з одного боку, зміною самого предмета, з іншого – розвитком наших знань про цей предмет.

Визначення поняття вирішує такі два гносеологічні завдання: з'ясовує властивість предмета, що визначається, та дає відповідь на запитання про те, що означає цей предмет; відмежовує досліджуваний предмет від суміжних із ним предметів [9, с. 16].

Вивчення проблеми юридичних понять, передусім, процесу їх формування не може не посідати важливого місця в юридичній науці, оскільки застосування норм права зумовлене розумінням їхнього змісту

В історико-правовій літературі початку ХХ століття немає досить повного визначення поняття «благодійна діяльність». Як правило, її розглядають через призму однієї або декількох притаманних їй ознак. Наприклад, Д. Страховський вважає її «...проявом співчуття до ближнього», Г. Ульгорн – «...безкорисливою допомогою злиденним». Доктор Айван Шейвер каже, що «благодійність є непримусовою, базується на прагненні допомогти. Це справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду». Найпопулярніший російський енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона визначає благодійність як «проявление сострадания к ближнему и нравственную обязательность имущего спешить на помощь неимущему...». Тлумачний словник В. Даля характеризує особу благодійника як «творящего, делающего добро другим». На думку італійського вченого Нуово Дізіонаріо, «благодійник – це громадянин, який добровільно, а не для того, щоб продемонструвати свої матеріальні зобов'язання чи законні обов'язки, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності». Тлумачний словник української мови трактує благодійність як надання «приватним особам матеріальної допомоги, підтримки бідним, сиротам та іншим» [5, с. 8].

На думку С. Савранської, благодійність – безкорислива цілеспрямована діяльність, через яку відбувається перерозподіл матеріальних та нематеріальних ресурсів їх власниками з метою допомоги іншим у задоволенні їхніх потреб, удосконалення життя певної громади, вирішення суспільно-важливих або міжнародних проблем [11, с.6].

Недоліком усіх цих визначень є те, що вони не дають цілісного уявлення про благодійність, а лише відтворюють певний бік одного явища. За об'єктивним змістом поняття «благодійність» досить близьке до милосердя, проте розглядати його просто як вияв останнього було б неправомірно, оскільки у своїй екзистенційній основі вони не обов'язково збігаються, хоча милосердя також можна визначити як діяльне прагнення допомогти кожному, хто має в тому потребу. Як благодійність, так і милосердя, має високу етичну цінність, моральна вартість якої незамінна. Щоб залишатися на притаманній їм моральній висоті, вони мають поєднуватися з повагою до кожного адресата, інакше буде втрачено їхній позитивний духовний сенс.

Зміст благодійності обумовлено ниткою релігійних, світоглядних і культурних обставин і практик, найбільш адекватне тлумачення поняття «благодійність» містять, передусім, тексти релігійного змісту. Відомо, що найбільш давнім виявом благодійності в іудео-християнській традиції є діаконія. Поняття «діаконія» означає «благодійне піклування і практика» [8, с. 9].

Аналіз норм Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 року дає можливість дійти висновку, що благодійництву притаманні такі ознаки: безкорисливість, добровільність, усвідомленість та цільовий характер. Згідно з цим законом, благодійництво – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. А благодійна діяльність – добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності [1].

Згідно з новим Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [2].

На нашу думку, визначення поняття «благодійна діяльність» ні в старому, ні в новому Законі не розкриває до кінця сутність даного поняття.

У статті 3 Закону «Про Товариство Червоного Хреста України» благодійна діяльність ототожнюється із благодійництвом і визначається як діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, ґрунтуючись на загальнолюдських принципах гуманності й взаємодопомоги, що здійснюється виключно безоплатно, тобто без мети одержання прибутку чи іншої винагороди. Цим же законом Товариство Червоного Хреста визнається добровільною громадською гуманітарною організацією, яка в процесі своєї діяльності може створювати добродійні благодійні фонди та за рахунок останніх надавати безкоштовну санітарну й медико-соціальну допомогу самотнім непрацездатним громадянам похилого віку, дітям-сиротам, інвалідам, бездомним, немічним та іншим соціально не захищеним верствам населення, яким необхідні турбота й підтримка (ст. 9) [4].

На нашу думку, благодійність – це добровільна, усвідомлена, безкорислива цілеспрямована діяльність організованих суб'єктів (благодійних об'єднань) і одноразова чи періодична дія благодійників, спрямована на покращення соціального стану окремих осіб, які цього потребують, та розв'язання соціальних проблем суспільства взагалі. А благодійництво – це добровільна, безкорислива, усвідомлена пожертва, що не має постійного характеру та здійснюється у формі фінансової, матеріальної допомоги чи наданої послуги із метою покращення матеріального та морального стану її набувача. Водночас благодійна діяльність – це добровільна, безкорислива, усвідомлена, неприбуткова, цілеспрямована діяльність організованих суб'єктів із надання фінансової, матеріальної, організаційної допомоги її набувачам, а також безоплатного надання послуг, що здійснюється з метою покращення матеріального й морального стану окремих осіб та соціально-культурного розвитку. Інакше кажучи, благодійну діяльність можна трактувати як особливий вид соціальних відносин, які виникають між юридичними й фізичними особами та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання матеріальної, фінансової, організаційної допомоги, а також соціальних послуг із метою покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток і забезпечення суспільного добробуту та публічного інтересу.

З огляду на те, що в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» ідеться про здійснення благодійними організаціями благодійної діяльності у вигляді надання конкретних послуг (виконання робіт), ми дійшли висновку щодо необхідності врахування цього факту у визначенні поняття «благодійна діяльність». Це, на наш погляд, гармонізує Закон «Про благодійну діяльність та благодійні організації» із Законом «Про соціальні послуги», ст. 1 якого визначає поняття соціальних послуг [3]. Його розуміють як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, здійснюваних щодо окремих соціальних груп чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, із метою поліпшення або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Отже, благодійна діяльність є складовою соціальної діяльності, що забезпечує єдність теоретичного й матеріально-практичного процесів, та здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей.

Зміст інтересу визначається умовами життя людей та їхніх спільнот, місцем у системі суспільних відносин. Інтерес є реальною причиною соціальних дій, подій, звершень,

що стоять за безпосередніми спонуканнями, мотивами, помислами, ідеями індивідів, соціальних груп чи спільнот, які беруть участь у цих діях. Тому К. Гельвецій назвав інтерес «всесильним чарівником», який змінює вигляд будь-якого предмета. На думку П. Гольбаха, інтерес є єдиним мотивом людської діяльності. З різноманітними формами людської діяльності пов'язували інтерес Кант і Гегель. Конструктивно-творчу роль інтересу підкреслювали також інші мислителі [15, с. 348].

Серед численних інтересів особливе місце належить матеріальним. Взаємодія інтересів відбувається не сама собою, а через реальні суспільні відносини, зв'язки, організації. Суспільне життя постійно «нормує» інтереси, надає їм соціальної форми, сенсу, визначає засоби їхньої реалізації. На основі спільності інтересів відбувається об'єднання людей у соціальні групи.

Так, благодійники об'єднуються в благодійні організації заради благодіяння. Благодіяння – дія, яка має позитивне моральне значення, що, у свою чергу, оцінюється моральною свідомістю як благо (добро). Благо – найзагальніше поняття для визначення позитивної цінності, предмет або явище, що задовольняє певну людську потребу, що відповідає інтересам, меті й спрямованості людей [14, с. 44].

У великій енциклопедії Кирила і Мефодія благо – те, що вміщує в собі визначений позитивний зміст. У загальноприйнятому розумінні благами вважаються матеріальні та нематеріальні цінності, що приносять людям задоволення (користь). Саме в такому аспекті блага розглядалися першим їх дослідником Платоном, який ставив їх за вихідний мотив діяльності людей у приватному та громадському житті, розрізняючи при цьому корисні (багатство, впливові родинні зв'язки, фізична сила), некорисні та цілком непотрібні блага. Причому між зазначеними видами благ антагонізму не існує, оскільки одна і та сама річ може бути як корисною, так і некорисною (наприклад, ліки). Єдність істини, краси й міри – благо, що складає вершину цінностей, підкреслював Платон. На думку Аристотеля, благо є засобом до існування. У першій книзі «Етики Нікомаха» Аристотель розпізнає блага трьох видів: тілесні (здоров'я, сила і т. п.), зовнішні (багатство, честь, слава тощо) й духовні (гострота розуму, моральність, чеснота і т. д.) [6, с. 28].

На основі цього доходимо висновку, що поняттєвий зміст благодійної діяльності значно ширший, ніж просто надання допомоги. У зв'язку з цим варто підтримати думку О. Кочнкової, що в процесі благодійної діяльності добродієць вирішує не тільки соціальні проблеми, але й, у міру своєї духовності, виходить за межі повсякденного природного буття людини, за межі досягнутого людиною розуміння світу, тобто перебуває в стані трансцендентності. Трансцендувати – означає долати межі свого емпіричного буття, переборювати себе, прагнути стати вище, вийти на новий виток свободи, перш за все, духовної свободи. Стан духовності – трансценденція свідомості за межі повсякденного буття до висоти релігійного та філософського осягнення світу [8, с. 10].

Висновки. Благодійну діяльність можна розглядати як соціальну активність, що є сферою й способом реалізації духовного світу особи, світоглядних установок і життєвої позиції. Активна благодійна діяльність є позитивним показником соціального розвитку й одним з елементів механізму суспільного самовідтворення.

Важливо донести до суспільної свідомості тезу про практичну цінність благодійної діяльності як для благодійника, так і для всього суспільства, що отримує реабілітованих громадян, а також для пом'якшення гостроти соціальних проблем. Залучення до їхнього розв'язання широких кіл громадськості через участь у роботі громадських та благодійних організацій на добровільних засадах може створити передумови для формування такої системи саморегуляції в суспільстві, коли проблеми, що постають, можуть бути розв'язані за рахунок внутрішнього потенціалу цього суспільства.

Жодне суспільство не обходиться без матеріальної нерівності між громадянами та без благодійної діяльності в тій чи іншій формі. Державі благодійність потрібна для підтримки суспільної рівноваги та гармонійного розвитку. Для релігії вона залишається необхідною

умовою морального здоров'я людини. А загалом для суспільства благодійність була одним із засобів поліпшення матеріального стану та надання моральної підтримки незахищеним верствам населення країни.

Відновлення в Україні благодійної діяльності дасть державі можливість певною мірою зменшити витрати та зняти з себе відповідальність за виконання багатьох соціальних завдань, особливо сьогодні, коли досягнути громадської злагоди можна лише шляхом виявлення милосердя та соціальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 року № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80>.
2. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05 липня 2012 № 5073 VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
4. Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28 листопада 2002 року, № 330-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 5. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/330-15>.
5. Буздуган Я.М. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності / Я.М. Буздуган // Віче. – 2011. – № 4. – С. 7 – 10.
6. Буздуган Я.М. Правові та організаційні основи фінансового забезпечення охорони здоров'я України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 21.05.09 / Буздуган Ярослава Михайлівна. – К.: 2009. – 227 с.
7. Кашанина Т.В. Правовые понятия как средство выражения содержания права / Т. В. Кашанина // Совет. Государство и право. – 1981. – № 1. – С. 36 – 44.
8. Кочнова О.А. Благодійність як соціокультурний феномен (культурологічний аналіз): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата культурології / О.А. Кочнова. – Сімферополь, 2009.
9. Подорожна Т. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції: Монографія. – Львів: ПАІС, 2009. – 196 с.
10. Полозенко Д.В., Добробут і його фінансове забезпечення / Д. В. Полозенко, Д.О. Іваницький // Фінанси України. – 2004. – № 10. – С. 28–35.
11. Савранська Н.О. Етико – філософський аналіз благодійності: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук / Н.О. Савранська. – К., 2008 (рукопис).
12. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – початок XX ст.): Монографія / Ф.Я. Ступак. – К., 1998. – 209 с.
13. Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна оцінка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / Ф.Я. Ступак. – Переяслав-Хмельницький – 2010.
14. Сучасний словник суспільних наук / За ред. О.Г. Данильяна, М.І. Панова. – Х.: Прапор 2006. – 432 с.
15. Філософія. Навчальний посібник / За заг. ред. Ю.В. Осічнюка. – К.: Атіка, 2003. – 464 с.

